

Zsiga Bulcsú

A történelem kримinalizálása vagy a demokratizáció hajtóereje?

Lusztrációs körkép Kelet-Közép-Európából

info@meltanyossag.hu

www.meltanyossag.hu

0630-311-1701

1149 NAGY LAJOS KIRÁLY ÚT 167. II. 23.

Újra napirendre került a kommunista múlttal való leszámolás kérdése, miután Magyar Péter október 22-i céldátummal megígérte az ügynökakták nyilvánosságra hozatalát, illetve azt, hogy vizsgálóbizottságot fognak létrehozni az 1988 és 2000 közötti privatizáció mögött meghúzódó potenciális állambiztonsági összefüggések feltárására. Úgy tűnik, hogy a Magyar-kormány nem csak az állam működésében helyezi a középpontba átláthatóságot, hanem a magyar történelemre is ki akarja terjeszteni a kifejlesztett törekvéseit. Az 1989/1990-es rendszerváltás eredményeit kritizálók szerint a múlt bűneivel való korlátozott szembenézés aláásta a posztkommunista demokrácia legitimitását, hiszen politikai akarat híján nem hoztak kellően szigorú szabályozást – még 2010 után sem. Bár az Orbán-korszak egyik fő ideológiai pillére az antikommunizmus volt, ez legfeljebb csak szimbolikus síkon (pl. az Alaptörvény Preambulumának történelemfelfogása) mutatkozott meg.

Magyar Péter és pártjának a rendszerváltó törekvése egy olyan cezúra a rendszerváltás utáni magyar politikatörténetben, ami nem csak az Orbán-rezsimmel akar leszámolni, hanem a teljes posztkommunista korszakkal, illetve magával a kommunista korszakkal is. Az első kettővel való foglalkozás logikus lépés, hiszen Magyar már politikai karrierjének elején hadat üzent az általa „Orbán-Gyurcsány-korszakként” aposztrofált két évtizednek. Adja magát a kérdés, hogy mi szükség van 2026-ban a kommunista rendszer bűneivel való szembenézésre?

A lusztráció tétje

A lusztráció kifejezése a latin *lustratio* kifejezésből származik és megtisztítást, kiengesztelést jelent. Az átmeneti igazságszolgáltatás keretein belül a lusztráció a korábbi, diktatórikus keretek között működő rendszer működtetőinek a kilétét fedi fel. A kelet-közép-európai demokratikus átmenetek egyik legvitatottabb kérdése az állambiztonsági vagy ügynökakták nyilvánosságra hozatala volt, ami ráadásul évtizedekkel később is képes heves vitákat kiváltani. A mérleg egyik serpenyőjében ott van a társadalom igazságérzete, az információs önrendelkezésének és kárpótlásának a joga, míg a másik serpenyőben található az utólagos igazságszolgáltatás jogállamisági problémái, illetve az érintett személyek jogainak (liberális alapjogi) védelme.

Ideális esetben az átmeneti igazságszolgáltatás (transitional justice):

- Megalapozza az új, demokratikus társadalom jog- és normarendszerét;
- Megelőzi, hogy a hatalmi elit a korábbi kapcsolatrendszerét átmenthesse és megőrizze ezáltal a befolyását;
- Példát statuál a korábbi rendszer emberellenes bűncselekményeinek elkövetőin és erkölcsi elégtételt tesz.

A lusztráció leginkább kézzelfogható célja, hogy olyanoktól zárja el a hatalmi vagy társadalmilag elismert pozíciókat, akik a korábbi tevékenységük miatt nem számítanak arra alkalmasnak vagy

érdemesnek. Egy demokratikus társadalom például jogosan dönthet arról, hogy azok az egyének, akik emberi- és állampogári jogtiprásokat követtek el, azok ne kerüljenek ugyanazokban a kérdésekben döntési pozícióba. A nemzetbiztonsági aspektus sem elhanyagolható: a régi rendszer nómenklatúrájának tagjai Moszkva alárendeltjei is voltak, és ez az alárendeltség nem feltétlenül szűnt meg a Szovjetunió megszűnésével. Ezen felül egy legitimációs pluszt jelent az új elit számára, mivel éles kontrasztot állít a régi rendszer és az új demokrácia közé azon az elven, hogy a tetteknek következményük van. A régi rendszer bűneivel való elszámolás egy jogbiztonság nélküli koron való revansként csapódik le a társadalomban, ami jó eséllyel növeli az új intézményrendszerrel szembeni társadalmi bizalmat.

Ugyanakkor korántsem lényegtelen, hogy a politikai elit hogyan hajtja végre, vagy mire használja fel a múlt feltárását: büntetésre, megbékélésre – vagy bosszúállásra. Egyesek a rendszerváltást követő gyors és alapos elszámoltatással társítják a demokrácia későbbi sikerességét, míg a sikertelenségét annak elhúzódásának tulajdonítják. Marko Krtolica észak-macedóniai jogtudós a [tanulmányában](#) két olyan utat is felvázolt, ami a lusztráció lényegének az eltérítéséhez, és ezáltal a demokratikus konszolidáció romlásához vezet.

Problémát jelenthet, ha az elit politikai bunkósbotként használja a lusztráció intézményét és politikai ellenfeleinek a diszkreditálására használja fel azt. Észak-Macedóniában például 143 foglalkoztatási kategóriában rendelte el [Nikola Grujevszki](#), Macedónia korábbi

miniszterelnöke az átvilágítást, ami kimondatlanul is, de célzottan az ellenzékieket, a civil társadalom különböző képviselőit vette célba. Magyarországon Torgyán József és Csurka István esetei számítanak kirívó példának, ami az ügynökakták körüli bizonytalansággal való politikai visszaéléseket illeti. Mindkét politikust az 1956-os forradalom után, 1957-ben próbálták beszervezni, azonban egyik sem működött együtt a beszerzőikkel. Az együttműködés megtagadása azonban kevésbé érdekelte a rendszerváltás utáni nyilvánosságot, mint a beszerzések ténye.

A másik véglet, ha a jogalkotók túlságosan is puha mechanizmusokat ültetnek a gyakorlatba, ami az érdemi számonkérés elmaradásához vezet. Ez esetben a volt kommunista káderek vagy ügynökök mindenféle különösebb retorzió nélkül folytathatják a tevékenységüket és megtalálják a számításaikat az új rendszerben is. Ennek egy formája, ha az ügynök jogi meghatározásánál túlságosan leszűkítő és a valós gyakorlattól elrugaszkodó jogi definíciót alkalmaznak – mint például [Magyarországon](#). Hazánkban a 2005. december 31-ig hatályban lévő 1994. évi XXIII. törvény értelmében a 200 ezer főt számláló hálózatnak csupán a 0,01%-ra volt érvényes a definíció.

A lusztrációnak azonban nem csak az a tétje, hogy az igazi bűnösök elnyerik-e a méltó büntetésüket vagy sem, hanem az is, hogy a demokratikus fejlődés milyen irányt vesz a későbbiekben. Cynthia M. Horne, amerikai politológus [tanulmányában](#) azt vizsgálta, hogy milyen hatással van a lusztráció minősége a demokratizáció sikerességére.

Ehhez létrehozott egy négy altípust magába foglaló tipológiát aszerint, hogy azok mennyire voltak széleskörűek és erőteljesek.

- 1) A leghigorúbb kategóriába sorolható országok széleskörű és kötelező érvényű lusztrációs törvényeket hoztak létre. Ezekben az országokban (Csehország, Lettország, Észtország,) az átvilágítás egyaránt érintette a helyi és állami közigazgatás szerveit, a rendőrséget, a titkosszolgálatokat, de sok esetben még a magánszektorra is kiterjedt (oktatási rendszer különböző szintjei). Amennyiben valakiről kiderült, hogy korábban együttműködött az állambiztonsági szervekkel ügynökként vagy informátorként, 5-10 évre eltiltották az átvilágítást igénylő állások és pozíciók betöltésétől. A lusztráció ezen típusának célja a lehető legátfogóbb elitcsere véghezvitele.
- 2) A második csoportra (Magyarország, Lengyelország, Litvánia) kevésbé szigorú szabályozás jellemző, mivel nem törekednek az ügynökműlt kriminalizálására. Ehelyett a nyilvánosság erejére és az érintettek jobb belátására hagyatkozva az ügynökműlttel rendelkező egyénekre bízzák, hogy önként lemondjanak, miután nyilvánosságra hozták - Magyarország kivételével - az ügynökök névsorát. Bizonyos országokban csak azokat a hivatalos személyeket érte bármilyen büntetés, aki hazudott az ügynökműltjáról; amennyiben őszintén nyilatkozott róla, akkor megtarthatta a pozícióját. A módszer egyértelmű előnyének

szokták tartani, hogy nem bonyolódik bele a visszamenőleges hatállyal kapcsolatos vitákba.

- 3) A harmadik országcsoportban (Bulgária, Románia, Szlovákia) az eddig felsoroltakhoz képest jóval visszafogottabb lusztrációs mechanizmusokat hoztak létre. Olyannyira, hogy vagy nem fogadtak el formális törvényeket vagy nagyon gyenge, nehezen végrehajtható, semmire nem kötelező jogszabályokat fogadtak el. Bárminemű átvilágítás az erre szakosodott intézmények és bizottságok munkájának a terméke volt, ami szintén nyomást tudott helyezni a hivatalos pozíciókat elfoglaló, ügynökmúlttal rendelkező egyének számára.
- 4) A negyedik és egyben utolsó kategóriába azokat az országokat (Albánia, Oroszország, Ukrajna) lehet sorolni, amelyek semmilyen lépést nem tettek az átmeneti igazságszolgáltatás érdekében – se jogi, se szimbolikus téren. Ezekben a posztkommunista országokban a volt kommunista elit tagjai megakadályozták, hogy az ügynökakták nyilvánosak legyenek, például azzal, hogy alkotmányellenesnek vagy egyenesen illegálisnak deklarálták az erre való törekvéseket. A lusztrációs mechanizmus hiánya értelemszerűen biztosította az ancien régime képviselőinek a túlélését.

Horne azt állapította meg, hogy a lusztráció milyensége korrelál a későbbi demokratizáció sikerességével (lásd. táblázat). Ez azt jelenti, hogy azok az országok, ahol mélyebb és széleskörűbb volt az átvilágítás,

illetve több volt az elszámoltatási elem (nem csak a nyilvánosság rosszallása volt az egyedüli negatív következmény), ott a Freedom House adatai alapján hatékonyabban ment végbe a demokrácia konszolidációja. Tekintve, hogy a lusztráció több ponton is ki tud siklani, így érdemes pár példát részletesebben is bemutatni, hogy lássuk, mely mechanizmusok segítik a demokráciát és melyek ártanak.

Lusztrációs körkép

Csehország

Csehországról általánosan elterjedt vélemény, hogy jól kezelték a lusztráció kérdéskörét. Csehszlovákiában a Statní bezpečnost, az StB volt a társadalom elnyomásának fő végrehajtója. A mindenkorai politikai helyzet függvényében az StB 10-15 ezer, de akár 30 ezer ügynököt és kollaborátort foglalkoztatott. Az 1989-es Bársonyos forradalom bár lehetővé tette a demokratikus választások megtartását, a pártállam káderei nem hagyták el önszántukból az államigazgatást és a hatalmi ágak vezetői tisztségeit.

A cseh politikusok (pl. [Petr Toman](#) és [Vaclav Havel](#)) fontosnak tartották, hogy a demokratizálódáshoz és a nyugatosodáshoz nem elég, hogy volt szabad választás, megalakult a szabad törvényhozás és a szabad kormány, valamint létrejött a szabad média; a folyamat beteljesülésének érdekében úgy vélték ki kell gyomlálni a bürokrácia egészéből az előző rendszer képviselőit.

A lusztrációs törvényt 1991 október 4-én fogadták el Csehszlovákiában. Az átvilágítás kiterjedt a Védelmi Minisztérium magas rangú állami tisztviselőire, az StB-re és a rendőrségre, valamint az Alkotmánybíróságra, a Legfelső Bíróságra, a közmédiára és az állami cégek tisztviselőire. A lusztráció megvalósítása azonban döcögősen indult, mivel a régi rendszer hívei túlságosan nagy kontrollal bírtak a megvalósítás eszközei fölött. Az átvilágításon 451 000 fő esett át, amelynek 3%-ról (13530 fő) derült ki, hogy beszervezték.

Az 1996-os cseh parlamenti választáson hatalomra kerülő jobbközép koalíció már sikeresebb volt a lusztrációs törvény érvénybe léptetésével és végrehajtásával, ráadásul a cseh társadalom döntő többsége egyetértett a törvény céljaival. A cseh gyakorlat megadta annak a lehetőségét is az érintetteknek, hogy a hivatalból történő önkéntes távozással elkerülje őket az átvilágítás. Mivel elenyésző volt az önkéntes távozóknak a száma, így keményebb metódusokat vezettek be a kollaboráció nyilvánosságra hozatalával és a büntetőjogi felelősségre vonással. Börtönbe juttatták a Kommunista Párt korábbi vezetőjét, Miroslav Stepant; a korábbi belügyminisztert, Frantisek Kinclt; a Kémelhárítás vezetőjét, Karel Vykypelt és a korábbi miniszterhelyettest Alojz Lorenc-t, aki súlyos emberjogi vétségeket követett el regnálása alatt.

A túlkapások elkerülése végett a cseh törvényhozók a kilencvenes évek végére pontosan definiálták, hogy ki számított bűnösnek és ki nem. A cseh lusztrációs törvény jelentősége nem csak a megtisztulás

szempontjából ért el fontos eredményeket. 2007-ben az átvilágításnak hála lebukott a cseh Interpol vezetője, akiről kiderült, hogy az StB ügynöke volt és további kémtevékenységet folytatott a Kreml részére jóval azután is, hogy megszűnt a Szovjetunió.

Csehországban a Totalitárius Rendszereket Kutató Intézet és az Állambiztonsági Levéltár 2008-ban jött létre. Ami az egykori áldozatok információs kárpótlását illeti, a cseh szabályozás meglehetősen demokratikus, mivel nem tesz különbséget a szaktörténészek és az állampolgárok között, amikor kutatni akarnak. A cseh gyakorlat abban a tekintetben is példamutató, hogy az Intézet nem csak egyszerű listákat publikál nevekkel („ügynöklistákat”), hanem az eredeti kartonokat és nyilvántartókönyveket digitalizált formában, kommentár nélkül. Online elérhetővé tették többek között az egykori polgári hírszerzés tisztjeinek kartonjait, az objektum-, az operatív és a leveleződossziék nyilvántartását, valamint a polgári és katonai elhárítás operatív dossziéinak nyilvántartását, amely egyaránt tartalmazza a fedő- és valódi neveket is.

Lengyelország

Csehországhoz képest a lengyel lusztráció jóval „puhább” volt; a számonkérés és az elszámoltatás helyett a nemzeti megbékélésre helyezte a hangsúlyt. Akárcsak az StB esetében, úgy a *Sluzba Bezpieczenstwa* (SB) hálózata is a lengyel társadalom ellenállásának a függvényében növekedett. Míg 1968-ban 10 ezer ügynököt számolt a szervezet, addig 1981-ben, a Jaruzelski tábornok által kihirdetett

szükségállapotot követően több mint 100 ezer főre duzzadt az SB állománya.

Akárcsak Csehországban, úgy Lengyelországban sem szűnt meg egyből a félig demokratikus 1989-es választásokat követően az állampárt hosszú árnyéka az államigazgatásban – főleg azért, mert a választáson a Szejm 460 mandátumából csak 161-ért volt igazi verseny, a többi 299-et alanyi jogon megkapta az állampárt és a vele szövetséges szatellitpártok. A Szolidaritás elnyerte mind a 161 egyéni körzetet, ráadásul az egyik prominens politikusuk, Tadeusz Morawiecky lett a kormányfő. Morawieczkynek kevés mozgástere volt a lusztráció és az elszámoltatás alapjainak lerakásában; például meg kellett ígérnie Moszkvának, hogy nem fognak bosszút állni a lengyel kommunistákon.

Kezdetben a lengyel lusztrációs mechanizmusra jellemző volt, hogy a politikusok visszaéltek vele és az ellenfeleik diszkreditálására használták fel, mivel nem volt olyan jogszabály, ami megtiltotta volna az érintettek nevének nyilvánosságra hozatalát. 1992-ben a Szejm egy olyan határozatot fogadott el, ami arra kötelezte a Belügyminisztériumot, hogy hozza nyilvánosságra azon képviselők és magas beosztású tisztviselők nevét, akik együttműködtek a titkosszolgálatokkal. Hatvannégy nevet hoztak nyilvánosságra, akiknek döntő többsége ellenzéki volt. Lech Walesa elnökként nyilvánosan megvádolta a miniszterelnököt, Józef Olesky-t, hogy titkos kapcsolatban áll a KGB-vel és az orosz titkosszolgálatokkal, aki ennek hatására le is mondott.

A Szejm 1997-ben fogadta el a Lusztációs törvényt, amelynek a végrehajtása 1999-ig váratott magára. A mechanizmus érvényre juttatása inentől kezdve szintén csak felemás módon ment végbe, körülbelül további 12 évre volt szükség a tényleges megvalósításhoz. Maga a lengyel lusztációs gyakorlat nem zárta ki a nómenklatúra embereit a közszoalátból. Akik ilyen állásokra pályáztak, azoknak eskü alatt kellett vallaniuk arról, hogy volt-e állampárti múltjuk. Ha volt ilyen és bevallották, akkor kaptak egy másodík esélyt és betölthették azt az állást. A pártállami múltat csak abban az esetben szankcionálták (10 évní eltiltásra), amennyiben az illető nem vallotta azt be. Sokkal kisebb volt az átvilágítás mértéke is. A Lengyel Közlöny szerint 6689 eskü alatti nyilatkozóból 85 esetben buktak le (vö.: Csehország).

A lengyel politika a kétezres években a PiS és a Polgári Platform kiemelkedésével jelentősen átalakult, melynek következtében a lusztáció is új lendületet kapott. Az 1998-ban létrehozott Nemzeti Emlékezet Intézethez négy önálló hivatal tartozik, többek között a 2007 óta működő Átvilágítási Iroda. Az Intézet az 1939-1990 közötti időszakot kutatja, míg az Iroda az 1944-től 1990-ig tartó korszak állambiztonsági ügynökségeinek tevékenységét tárja fel. A Szejm által 2006-ban elfogadott törvény sokkal szélesebb körre terjesztette ki az átvilágítandó tisztségek körét (a törvény 54 pontban sorolja fel azokat), melynek eredményeképpen az állami média vezetőinek, a felsőoktatás alkalmazottjainak, iskolaigazgatóknak és akár ügyvédeknek is nyilatkozniuk kellett a múltjukról.

Románia

Romániában a korábbi országokkal ellentétben nem békésen ment végbe a rendszerváltással, hanem fegyveres forradalommal, ami a Ceausescu-házaspár kivégzésével ért véget. A hatalmat ráadásul nem a demokratikus ellenzék szerezte meg a rendszerváltás kezdetén, hanem azok a másodvonalbeli kommunisták és katonatisztek, akik tevékenyen részt vettek a Ceausescu-rezsim megdöntésében. Az Ion Iliescu vezette Nemzeti Megmentési Front elsöprő választási győzelmeket realizált 1990-ben; Iliescu a szavazatok 85%-val elnök lett, a pártja pedig kétharmadot kapott a törvényhozásban.

A románusztráció fő problémája éppen ebből fakadt: a társadalom sokkal jobban el akarta számoltatni a régi rendszer embereit és a Securitate ügynökeit, mint a hatalom új birtokosai. A politikai akarat olyannyira hiányzott, hogy az első usztrációs törvényt 2005-2006-ban nyújtották be és csak 2010-ben fogadták el. A román mechanizmus mind a két eddigi példánál mérsékeltebb volt. A Securitate Levéltárát Tanulmányozó Tanács (*Consiliul National Pentru Studierea Arhivelor Securitatii – CNSAS*) 1999-ben jött létre; a tanács feladata az 1945 és 1989 közötti időszak állambiztonsági tevékenységeknek a feltárása és nyilvánosságra hozatala, illetve a kollaboráns személyekről való határozathozatal. A CNSAS 2005-ig nem kezelhette az állambiztonsági iratokat az intézményben, mivel addig még nem kapta meg a szaklevéltári minősítést, így azokat a Román Hírszerző Szolgálatnál őrizték.

A megtisztulási folyamatot tovább nehezítette az is, hogy 2008-ban az üzletember-politikus Dan Voiculescu indítványára (ő maga is Securitate-ügynök volt) a romániai alkotmánybíróság alkotmányellenesnek ítélte a CNSAS-t létrehozó törvényt. Az indoklás szerint a CNSAS határozatai kvázi bírósági ítéletként tudták elmozdítani a lebukott ügynököket, miközben ilyenre csak a rendes bíróságok lennének jogosultak. A döntés ezen felül érvénytelenítette a tanács addigi összes határozatát, amelyek mind olyan személyekről szóltak, akik együttműködtek a Securitate-val. A CNSAS nem foglalkozik „listázásokkal” vagy bármilyen nyilvántartások közzétételével, de folyamatosan közli a magánszemélyek kérelmére vagy közszereplők átvilágítása során hozott egyedi határozatait. Ezek a határozatok arra mindenképpen alkalmasak, hogy a nyilvánosság felháborodását eredményezzék és ezáltal nyomás alá helyezték az érintettet. Ennek a nyomásnak a következtében rúgták ki a pártjából és mondott le a parlamenti mandátumáról a Nemzeti Liberális Párt színeiben politizáló Mona Muscă, akiről kiderült, hogy egyetemi oktatói tevékenysége során a Securitate-nak jelentett külföldi hallgatókról.

Konklúzió

A lusztráció nem egy politikailag semleges technika, de lehet és a demokrácia szempontjából érdemes is arra törekedni, hogy megtörténjék a történelmi igazságszolgáltatás. Az új kormánypártnak mind a többsége, mind a politikai akarata megvan ahhoz, hogy

rendezze a rendszerváltás egyik lezáratlannak tekintett problémáját. Ahhoz, hogy ez egy sikeres vállalkozás legyen, több dolgot is szem előtt kell tartania a törvényhozóknak.

Először is, azt kell mérlegelni, hogy ennyi idő távlatában milyen jellegű igazságszolgáltatás helyénvaló azok esetében, akiről kiderülne, hogy tevékenyen részt vettek a diktatórikus rendszer fenntartásában és a társadalom elnyomásában. Bár bőven akad példa a megkésett és felemás lusztrációkra (lásd. Románia), de a most küszöbön álló intézkedések a rendszerváltás óta eltelt időszak legkésőbbi lusztrációs fejleményei lennének. Ennyi év elteltével fokozottan felmerül annak a kérdése, hogy mennyire lehet érdemben szankcionálni a korábbi érintettséget.

Ebből kiindulva valószínűleg nagyon kevés olyan eset lehetne, ahol a közügyektől történő többéves eltiltásnak érdemi hatása lenne – persze amennyiben fennáll ennek a lehetősége, akkor nem lenne illegitim így határozni. Ebben az esetben annyit ki lehetne kimondani a volt ügynökökről, hogy nem lett volna szabad, hogy betöltsék azokat a magasrangú és köztiszteletnek örvendő pozíciókat, amelyeket végül betölthettek a hiányos lusztráció miatt. Egy ilyen jellegű határozat elsősorban szimbolikus térben tudna elégtételt eredményezni.

Másodszor fontos lenne, ha rendeznék az ügynökdefiníció jogi meghatározottságát is, hiszen a történészszakma egyik legnagyobb kritikája, hogy túlságosan is leszűkítő megfogalmazást adtak a döntéshozók erre. Ide tartozik az a probléma is, hogy önmagában a

beszervezés megállapítása még nem elégséges ahhoz, hogy tiszta képet kapjunk a bűnösök és az áldozatok valós kilétéről. Ennek érdekében érdemes lenne nem csak az úgynevezett ügynöklistát nyilvánosságra hozni, hanem azoknak a névsorát is, akik magát a hálózatot működtették.

Harmadszor, a megújuló lusztrációs mechanizmusnak illeszkednie kell abba a meghirdetett alkotmányos és politikai kulturális fordulatba, ami a demokratikus önkorlátozás fontosságát emeli ki. Nem szabad, hogy az a benyomás alakuljon ki a társadalomban, hogy a lusztráció a politikai tér formálása irányul. A lusztráció szelektív, bizonyos pártokra vagy csoportokra történő alkalmazása több kárt okoz a demokráciának hosszabb távon, mint hasznot.

Az új kormány úgy értelmezi, hogy rendszerváltásra kapott felhatalmazást a választóktól, tehát egy olyan időszakban vagyunk, amikor magától értetődik, hogy átmeneti igazságszolgáltatásra kell, hogy sor kerüljön. Az új elit a történelem kifehéritésével akarja demonstrálni a "következmények nélküli ország" toposzának jövőbeli érvénytelenségét.

A társadalom akkor tudja majd elfogadni és legitimnek tekinteni az újonnan lefektetett normákat, ha azokat következetesen, szigorúan, de nem önkényesen érvényesítik. Az ügynöklisták nyilvánosságra hozatala és az azt követő fejlemények nem csak a múltbéli mulasztásokról állítanak majd bizonyítványt, hanem képet ad a magyar demokrácia jövőbeli fejlődésének irányáról.